

IUSTITIA

PRAWO CYWILNE

Transgraniczne oświadczenia spadkowe

Marta Knotz*

Sędziowie polscy często stają przed problemem oceny oświadczeń spadkowych (najczęściej o odrzuceniu spadku) składanych przez spadkobierców mających miejsce zwykłego pobytu poza Polską. Oczywiście jurysdykcja sądu polskiego do prowadzenia sprawy spadkowej po spadkodawcy, którego ostatnim miejscem zwykłego pobytu była Polska, prowadzi często do złudnego przekonania, iż forma oświadczeń spadkowych w tego typu sprawie podlega również prawu polskiemu.

Tymczasem w sprawach spadkowych należy rozróżniać **statut spadkowy** (czyli prawo właściwe dla dziedziczenia), **personalny** (prawo właściwe dla oceny zdolności do czynności prawnych spadkobierców i spadkodawców) i **statut formy** (prawo właściwe dla ustalenia wymaganej formy oświadczeń). Oznacza to, że w jednej sprawie sąd może stosować przepisy nawet kilku różnych państw do oceny poszczególnych wątków sprawy. Ustalenie, które elementy sprawy podlegają przepisom którego państwa, należy do najtrudniejszych elementów analizy prawnej transgranicznych spraw spadkowych.

W niniejszym opracowaniu omówione zostaną kwestie dotyczące statutu formy oświadczeń spadkowych i sytuacji prawnej rodziców małoletnich dzieci, którzy w ich imieniu składają oświadczenia spadkowe.

Forma transgranicznych oświadczeń spadkowych

Forma oświadczeń spadkowych w zależności od okoliczności sprawy może być regulowana prawem krajowym, prawem unijnym bądź stanowić przedmiot regulacji umów międzynarodowych.

W praktyce rzeczniczej najczęściej zastosowanie będzie miał **art. 28 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego**

i Rady (UE) nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego.

Zgodnie z tą normą oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku jest ważne pod względem formy, w przypadku gdy odpowiada ono wymogom:

- 1) prawa właściwego dla dziedziczenia zgodnie z art. 21 lub 22 (generalnie prawo państwa, w którym zmarły miał miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci lub, które spadkodawca wybrał jako właściwe) lub
- 2) prawa państwa, w którym osoba składająca oświadczenie ma miejsce zwykłego pobytu.

Obowiązkiem polskiego sądu spadku jest więc przyjęcie za ważne, pod względem formy, oświadczenia spadkowego złożonego przez osobę mającą miejsce zwykłego pobytu poza Polską, o ile dochowano formy wymaganej w prawie miejsca jej zwykłego pobytu.

Wskazać tu należy, iż wiele państw, zwłaszcza z systemem *common law*, nie przewiduje instytucji odrzucenia spadku (nabycie spadku ma charakter pośredni), a więc nie reguluje kwestii formy takiego oświadczenia. Oznacza to, w ocenie autorki niniejszego opracowania, iż żadna szczególna forma tego oświadczenia nie jest wymagana. Obowiązkiem polskiego sądu spadku jest w takiej sytuacji przyjęcie za skuteczne pod względem formy – oświadczenia spadkowego złożonego w zwykłej formie pisemnej lub ustnej (np. w trakcie rozprawy zdalnej).

Sytuacja ta będzie miała zastosowanie w przypadku: spadkobierców mających zwykle miejsce pobytu m.in. w: Anglii, Walii, USA (z wyjątkiem stanu Luizjana), Kanadzie (z wyjątkiem Quebecu), Nowej Zelandii, RPA. Trzeba przy tym mieć świadomość, że systemy prawne tych państw nie są jednolite, brak jest regulacji na poziomie krajowym, a prawo każdego stanu, prowincji może się różnić.

Omawiany przepis rozporządzenia 650/2012 ma znacznie **szerszy zakres zastosowania** w Polsce niż samo rozporządzenie unijne – z uwagi na treść art. 66a Prawa prywatnego międzynarodowego. Zgodnie z tym przepisem prawo właściwe dla spraw spadkowych określa rozporządzenie 650/2012. Oznacza to, że we wszystkich sprawach transgranicznych, również w przypadku państw pozaunijnych, dopuszczalne jest złożenie oświadczenia spadkowego w formie przewidzianej przez prawo miejsca zwykłego pobytu składającego oświadczenia spadkowe. Przepis art. 66a PrPrywM wyłącza też jako przepis szczególny zastosowanie art. 25 PrPrywM (prawo kolizyjne dla form innych oświadczeń woli).

Artykuł 28 rozporządzenia nie będzie miał zastosowania wyłącznie do państw pozaunijnych, z którymi Polska ma za-

* Autorka jest sędzią SR w Koszalinie, członkinią Zespołu Prawa Cywilnego SSP IUSTITIA.

warte **umowy dwustronne** regulujące prawo właściwe co do form czynności prawnych inaczej (np. Kuba, Ukraina, Rosja, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Macedonia, Czarnogóra, Wietnam).

Statut formy oświadczenia spadkowego, czyli prawo państwa ustalone na zasadach wskazanych powyżej, regulował będzie: sposób utrwalenia oświadczenia (np. ustnie, pisemnie, z udziałem świadka) oraz kwestię tego przed kim oświadczenie takie może być złożone (np. sąd, notariusz, urzędnik).

Statutem spadkowym natomiast (generalnie prawem miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy w chwili śmierci) regulowane będą takie kwestie jak: samo uprawnienie do przyjęcia lub odrzucenia spadku, dopuszczalność częściowego przyjęcia lub odrzucenia spadku, treść oświadczeń spadkowych, termin złożenia oświadczeń, skutki złożenia oświadczenia spadkowego, możliwość uchylenia się od skutków uchybienia terminowi złożenia oświadczenia spadkowego (por. postanowienie SN z 15.7.2005 r., IV CK 20/05; postanowienie SN z 5.9.2014 r., V CSK 51/14 oraz postanowienie SR w Warszawie z 24.2.2022 r., I Ns 1114/21).

Pozostawiając na marginesie kwestię samej formy oświadczeń spadkowych – należy w tym miejscu jeszcze udzielić przydatnej wskazówki dla polskich sądów, iż każdy sąd europejski, który nie ma jurysdykcji w sprawie spadkowej, posiada **jurysdykcję do przyjęcia oświadczenia spadkowego** od osoby, która ma miejsce zwykłego pobytu w tym państwie (art. 13 rozporządzenia 650/2012). Chodzi o przykładową sytuację, gdy spadkodawca zmarł i mieszkał np. w Niemczech i tam toczy się sprawa spadkowa, lecz jego spadkobierca mieszka w Polsce i chce w tutejszym sądzie złożyć oświadczenie spadkowe. Oświadczenie takie będzie skuteczne w państwie sądu spadku (w Niemczech) z uwzględnieniem terminu, w którym zostało złożone w sądzie ich miejsca pobytu (Polsce), bez względu na termin przekazania tego oświadczenia do sądu spadku (wyrok TSUE C-617/20). Osoby, które decydują się skorzystać z możliwości złożenia oświadczenia w państwie członkowskim ich zwykłego pobytu, powinny same poinformować sąd spadku o istnieniu takich oświadczeń. Termin na złożenie takiego oświadczenia określany jest, jak wskazano wyżej, w świetle prawa właściwego dla dziedziczenia – statutu spadku (w tym przypadku prawa niemieckiego).

Forma transgranicznych oświadczeń spadkowych przed polskim sądem spadku

Oświadczenia składane po 17.8.2015 r.	Osoby składające oświadczenie spadkowe mające zwykły pobyt w UE (poza Danią i Irlandią)	Podstawa prawna dla oceny formy oświadczenia: art. 28 rozp. 650/2012	Oświadczenie może być złożone w formie określonej przez prawo polskie lub w formie wymaganej przez prawo miejsca zwykłego pobytu
	Osoby składające oświadczenie spadkowe mające zwykły pobyt w Danii, Irlandii i państwach pozaunijnych	Podstawa prawna dla oceny formy oświadczenia: art. 66a PrPrywM w zw. z art. 28 rozp. 650/2012	Oświadczenie może być złożone w formie określonej przez prawo polskie lub w formie wymaganej przez prawo miejsca zwykłego pobytu
	Osoby składające oświadczenie spadkowe mające zwykły pobyt w państwach, z którymi Polska zawarła umowy dwustronne regulujące formę oświadczeń woli	Podstawa prawna dla oceny formy oświadczenia: zapisy umowy dwustronnej regulujące formę oświadczeń woli	Zgodnie z treścią umowy
Oświadczenia złożone w okresie 1.7.1966 r. – 16.8.2015 r.	Osoby składające oświadczenie spadkowe mające zwykły pobyt we wszystkich państwach z wyjątkiem państw, z którymi Polska zawarła umowy dwustronne regulujące formę oświadczeń woli inaczej	Podstawa prawna dla oceny formy oświadczenia: art. 25 PrPrywM a przed 16.5.2011 r.: art. 12 PrPrywM z 1965 r.	Forma czynności prawnej podlega prawu właściwemu dla tej czynności (prawo ojczyście spadkodawcy z chwili jego śmierci). Wystarczy jednak zachowanie formy przewidzianej przez prawo państwa, w którym czynność zostaje dokonana (nie musi być to miejsce zwykłego pobytu tej osoby).
	Osoby składające oświadczenie spadkowe mające zwykły pobyt w państwach, z którymi Polska zawarła umowy dwustronne regulujące formę oświadczeń woli inaczej	Podstawa prawna dla oceny formy oświadczenia: zapisy umowy dwustronnej regulujące formę oświadczeń woli	Zgodnie z treścią umowy

Wzór wniosku o udzielenie tekstu prawa obcego w przedmiocie wymaganej formy oświadczenia spadkowego (wniosek można wysłać elektronicznie z poczty służbowej na adres sekretariat.dwmpc@ms.gov.pl):

„Sąd Rejonowy w w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku zwraca się na podstawie art. 51a PrUSP o udzielenie informacji o prawie ... – w zakresie wymaganej formy świadczeń spadkowych według stanu prawnego na (*data złożenia oświadczenia*). Jeśli prawo miejsca dokonania czynności nie przewiduje instytucji odrzucenia spadku, sąd zwraca się o wskazanie w jakiej formie osoba nabywająca spadek może się jego zrzec, w szczególności czy wymagana jest do tego kwalifikowana forma”.

Forma transgranicznych oświadczeń spadkowych przed polskim sądem spadku

Z uwagi na skomplikowany charakter problematyki spadków transgranicznych – autorka niniejszego opracowania zachęca do ustalania treści prawa obcego przy pomocy opinii biegłych.
Arkusze informacyjne dotyczące materialnych i procesowych aspektów krajowego prawa spadkowego w poszczególnych państwach członkowskich UE są dostępne w europejskim portalu e-sprawiedliwość, <https://e-justice.europa.eu/>.

Odrzucenie spadku w imieniu małoletniego dziecka

Gdy mamy do czynienia z transgranicznym odrzuceniem spadku przez małoletniego, oprócz statutu formy takiego oświadczenia należy również uwzględnić statut stosunków między rodzicami a dzieckiem, w szczególności ustalić kto może reprezentować dziecko i czy złożenie oświadczenia wymaga zgody sądu.

Statutu tego nie reguluje prawo właściwe dla dziedziczenia (statut spadku), lecz normy kolizyjne dla odpowiedzialności rodzicielskiej (post. SN z 15.7.2005 r., IV CK 20/05). Prawo to badamy na chwilę złożenia oświadczenia spadkowego, bez względu na to kiedy nastąpiła śmierć spadkodawcy.

Prawo właściwe dla stosunków między rodzicami a dziećmi określać będziemy więc obecnie przede wszystkim w oparciu o konwencję haską z 1996 r. o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci. Stronami tej konwencji są 52 państwa, a jej stosowanie (w zakresie prawa właściwego) w Polsce jest jeszcze rozszerzone przez art. 56 ust. 1 PrPrywM – na wszystkie inne państwa, poza takimi, z którymi mamy zawarte umowy dwustronne regulujące tę kwestię inaczej. Przepisy tej Konwencji o prawie właściwym będą miały również zastosowanie do małoletnich mających zwykły pobyt w państwach Unii Europejskiej.

Zgodnie z art. 17 Konwencji wykonywanie odpowiedzialności rodzicielskiej podlega prawu państwa zwykłego pobytu dziecka. W razie zmiany miejsca zwykłego pobytu dziecka (nawet w trakcie postępowania), podlega prawu państwa nowego zwykłego pobytu (brak utrwalenia właściwości prawa).

Oznacza to, iż ustalenie tego, kto może odrzucić spadek w imieniu małoletniego dziecka, czy wymaga to zgody sądu i jakie są skutki niezyskania zgody – należy każdorazowo w sprawie spadkowej ustalać w świetle prawa miejsca jego każdorazowego zwykłego pobytu.

W praktyce oznaczać to będzie wielokrotnie, iż zgoda sądu na odrzucenie spadku w imieniu małoletniego nie będzie wymagana (np. w przypadku dzieci mających zwykły pobyt w krajach z systemem *common law*, w Szwajcarii, Danii, w Niemczech, tu – gdy dziecko powołane jest do dziedziczenia w wyniku odrzucenia spadku przez reprezentującego go rodzica).

W przypadku umów dwustronnych mają one zasadniczo pierwszeństwo przed konwencją zgodnie z jej art. 52. Każdo-

razowo natomiast należy sprawdzać aktualne oświadczenia państw co do pierwszeństwa stosowania tych umów – na stronie konwencji haskich (www.hcch.net). W stosunkach Polski z Francją, Estonią, Łotwą, Czechami i Austrią – Konwencja ma pierwszeństwo stosowania pomimo obowiązkiwania umów dwustronnych. W przypadku Białorusi, Kuby, Wietnamu – właściwe może być prawo państwa, którego obywatelem jest dziecko. W przypadku umów – każdorazowo sprawdzić należy czy zawierają tzw. generalne klauzule zgodności (np. art. 97 umowy z Ukrainą, art. 102 umowy z Rosją, art. 105 umowy z Białorusią) i jeśli tak – jaki skutek wywołują. W przypadku Ukrainy ocena pierwszeństwa stosowania Konwencji lub umowy jest wyjątkowo skomplikowana. Ustalając prawo właściwe szczególnej analizie należy poddać art. 6, 15 i 52 Konwencji oraz art. 97 umowy z Ukrainą o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych dwustronnej.

Uwagi dotyczące wyłącznie małoletnich ze zwykłym pobitem w UE

W stosunku do państw Unii Europejskiej nowa przekształcona wersja rozporządzenia unijnego 2019/1111 dotyczącego odpowiedzialności rodzicielskiej wprowadza istotną zmianę od 1.8.2022 r. do kwestii orzekania przez polskie sądy rodzinne w sprawach zezwolenia na złożenie oświadczenia spadkowego. Zmiana dotyczy przyznania jurysdykcji sądom rodzinnym w powyższych sprawach w sytuacji, gdy dziecko ma zwykły pobyt w innym państwie, lecz sądem spadku jest sąd polski.

Rozporządzenie unijne generalnie nie ma zastosowania do dziedziczenia (art. 1 ust. 4f), ale należy uznać, iż kwestia zgody sądu na złożenie oświadczenia spadkowego przez rodzica małoletniego dziecka wchodzi w zakres jego stosowania na podstawie art. 1 ust. 1b (por. wyrok TSUE w sprawie C-404/14).

Polski sąd rodzinny orzekając o zezwoleniu na odrzucenie spadku w imieniu małoletniego dziecka, mającego miejsce pobytu w UE poza Polską, stosował będzie jako właściwe prawo polskie na podstawie art. 15 Konwencji z 1996 r. (zgodnie z zasadami interpretacyjnymi wynikającymi z punktu 92 preambuły rozporządzenia 2019/1111).

Jeżeli prawo miejsca pobytu dziecka nie wymaga zezwolenia sądu rodzinnego na odrzucenie spadku, a polski sąd jest sądem spadku, sąd rodzinny nie odrzuca wniosku o ze-

zwolenie (posiada jurysdykcję), orzeka na polskim prawie i ocenia merytorycznie zasadność wniosku.

Do obowiązków sądu spadku należało więc będzie zbadanie czy w świetle prawa miejsca zwykłego pobytu małoletniego wymagana jest zgoda sądu na odrzucenie spadku. Jeżeli tak – sąd spadku ma obowiązek poinformowania rodzica, zamierzającego odrzucić spadek w imieniu małoletniego, iż

musi on taką zgodę uzyskać. Do rodzica natomiast należy wybór czy o taką zgodę wystąpi w sądzie miejsca pobytu czy w sądzie polskim (oba sądy będą posiadały jurysdykcję). Zgoda uzyskana w państwie UE nie wymaga legalizacji, nie wymaga procedury uznania na terenie Polski, a jedynie opatrzenia zaświadczeniem stanowiącym załącznik do rozporządzenia 2019/1111 (art. 43 tego rozporządzenia).

Przepisy regulujące kwestię składania oświadczeń spadkowych w imieniu małoletnich dzieci mających miejsce pobytu poza Polską w przypadku gdy sąd polski jest sądem spadku		
	Sąd spadku Prawo właściwe dla oceny, kto reprezentuje dziecko i czy wymagana jest zgoda sądu rodzinnego na odrzucenie spadku:	Sąd rodzinny Czy polski sąd rodzinny ma jurysdykcję do orzeczenia w przedmiocie zezwolenia na odrzucenie spadku i na jakim prawie orzeka:
Małoletni mający miejsce zwykłego pobytu w państwach stronach umów dwustronnych regulujących kwestie władzy rodzicielskiej	zapisy umowy dwustronnej regulujące prawo właściwe dla władzy rodzicielskiej	zapisy umowy dwustronnej regulujące jurysdykcję i prawo właściwe w sprawach władzy rodzicielskiej
Małoletni mający miejsce zwykłego pobytu w UE (z wyjątkiem Danii)	– prawo państwa zwykłego pobytu dziecka – zgodnie z art. 17 Konwencji z 1996 r. o ile prawo miejsca pobytu dziecka nie wymaga zezwolenia sądu rodzinnego na odrzucenie spadku – sąd spadku nie może tego zezwolenia wymagać, oświadczenie bez zezwolenia jest skuteczne	– polski sąd rodzinny ma jurysdykcję na podstawie art. 16 ust. 3 rozp. 2019/1111 – stosuje jako właściwe prawo polskie na podstawie art. 15 Konwencji z 1996 r. jeżeli prawo miejsca pobytu dziecka nie wymaga zezwolenia sądu rodzinnego na odrzucenie spadku, a polski sąd jest sądem spadku, sąd rodzinny nie odrzuca wniosku o zezwolenie, orzeka na polskim prawie i ocenia zasadność wniosku
Małoletni mający miejsce zwykłego pobytu w państwach stronach Konwencji z 1996 r. (w tym w Danii, lecz z wyłączeniem innych państw UE)	– prawo państwa zwykłego pobytu dziecka – zgodnie z art. 17 Konwencji z 1996 r. o ile prawo miejsca pobytu dziecka nie wymaga zezwolenia sądu rodzinnego na odrzucenie spadku – sąd spadku nie może tego zezwolenia wymagać, oświadczenie bez zezwolenia jest skuteczne, o ile zgoda sądu jest wymagana – nie należy zobowiązywać strony do przedłożenia zezwolenia polskiego sądu rodzinnego na odrzucenie spadku (polski sąd rodzinny nie posiada tu jurysdykcji)	– polski sąd rodzinny nie ma jurysdykcji, jurysdykcję posiada tylko sąd miejsca zwykłego pobytu dziecka na podstawie art. 5 Konwencji z 1996 r. i stosuje swoje prawo na podstawie art. 15 Konwencji z 1996 r. (nie dotyczy sytuacji uprowadzenia dziecka regulowanej odrębnie)
Pozostałe państwa	– prawo państwa zwykłego pobytu dziecka – zgodnie z art. 17 Konwencji z 1996 r. w zw. z art. 56 ust. 1 PrPrywM (bez względu na to czy państwo pobytu dziecka jest stroną Konwencji) o ile prawo miejsca pobytu dziecka nie wymaga zezwolenia sądu rodzinnego na odrzucenie spadku – sąd spadku nie może tego zezwolenia wymagać, oświadczenie bez zezwolenia jest skuteczne	– polski sąd rodzinny posiada jurysdykcję o ile wnioskodawca i dziecko są obywatelami polskimi – na podstawie art. 1106 ³ KPC – prawem właściwym jest prawo państwa zwykłego pobytu dziecka na podstawie art. 17 Konwencji z 1996 r. w zw. z art. 56 ust. 1 PrPrywM
Wykaz państw stron Konwencji z 1996 r.: https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=70		
Link do wyszukiwarki umów dwustronnych: https://traktaty.msz.gov.pl/		
Wzór wniosku o udzielenie tekstu prawa obcego w przedmiocie władzy rodzicielskiej (wniosek można wysłać elektronicznie z poczty służbowej na adres sekretariat.dwmpc@ms.gov.pl): „Sąd Rejonowy w w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku zwraca się na podstawie art. 51a PrUSP o udzielenie informacji o prawie ... w zakresie wykonywania władzy rodzicielskiej co do reprezentacji małoletniego oraz o informację, czy przepisy prawa ... przewidują konieczność uzyskania zgody na taką czynność, a jeśli tak od kogo taka zgoda pochodzi i w jakiej formie jest udzielana”		